

НОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ В НАУКОВОМУ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ НА -ННЯ

У статті на матеріалі авторефератів дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата й доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова) виявлено тенденцію ненормативного використання в лінгводидактичному дискурсі віддієслівних іменників на -ння. Доведено, що невмотивоване надуживання девербативами порушує частиномовну співмірність, недоречно підвищує поняттєву насиченість наукового тексту, притлумлює виражальні можливості, синтаксичну невимушеність і природність його, ускладнює контекст, породжує канцелярські штампи, призводить до зайвостів'я тощо. Запропоновано основні способи заміни віддієслівних іменників на -ння дієслівними формами (інфінітивами й дієприслівниками), а також іменниками-не девербативами.

Ключові слова: літературна норма, наукове мовлення, предметненість, девербатив, синонімна варіантність.

Іменний характер викладу думок є однією з важливих морфологічних рис, яка вирізняє науковий стиль з-поміж інших. Зокрема, у науковому лінгводидактичному дискурсі рясно поширені віддієслівні іменники на -ння зі значенням опредметненої дії (вивчення, використання, відтворення, дотримання, дослідження, забезпечення, застосування, моделювання, обґрунтування, опанування, оцінювання, підвищення, порівняння, розроблення, створення, удосконалення, узагальнення, упровадження, урахування, формування і под.).

Такі девербативи в теоретичній морфології кваліфіковано як абстрактні іменники, що є назвами загальних і наукових понять, опредметнених статичних і процесуальних ознак, які мислить людина безвідносно до кількісних вимірів і сприймаються не органами чуття, а інтелектуально [12]. Вони становлять найчисленнішу групу абстрактних іменників-дериватів (за даними А. Загнітка, близько 7000 слів [4]), «лексичне значення яких не відрізняється від лексичного значення вихідних для них дієслів, але які змінюють свою частиномовну морфологічну належність, тобто входять до підкласу похідних іменників» [2, с. 48].

На необхідності домірного використання іменників і дієслів в українськомовних наукових текстах наголошував у своїх працях П. Селігей [10–11]. Цю думку обстоювала О. Курило ще на початку ХХ ст. у книжці «Уваги до сучасної української літературної мови» [5]. Особливості вживання віддієслівних іменників у різних терміносистемах української наукової мови проаналізовано в роботах М. Вакуленка [1], М. Гінзбурга [3], К. Лавріщевої та Н. Міщенко [6], В. Пілецького [9]. До того ж одну з останніх наших наукових студій ми присвятили дослідженню девербативів у сучасній лінгводидактичній терміносистемі з лексико-семантичного, граматичного і стилістичного поглядів [8].

Мета статті – дослідити нормативне використання в науковому лінгводидактичному дискурсі віддієслівних іменників на -ння та запропонувати основні способи заміни їх дієслівними формами. Джерельною базою цієї розвідки слугували автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата й доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

У науковому мовленні лінгводидактичного спрямування можна натрапити на чимало прикладів істотної нерівноваги між іменними й дієслівними частинами мови є речення. Зокрема: *З огляду на різні тлумачення поняття «технологія», у контексті нашого дослідження визначаємо його як конструювання процесу навчання мови, модель педагогічної діяльності в процесуальному аспекті, де кожен складник має свій зміст навчання мови, навчальну мету, процес тренування мовлення, корекції й оцінки результатів; має ознаки педагогічної технології – стандартизованість, застосування в*

конкретних ситуаціях навчання мови, програмування кінцевого результату – і передбачає послідовність операцій із використанням необхідних засобів, зокрема текстів (10, с. 18). У поданому контексті на четверо дієслів припадає 37 абстрактних іменників, з яких 12 – віддієслівного походження. Отже, показник номінативності W_n становить 9,25, статистичне значення якого ми визначили за формулою:

$$W_n = S/V,$$

де W_n – показник номінативності; S – кількість ужитих іменників; V – кількість ужитих дієслів.

Або такий приклад: **Вивчення теорії проектування процесу формування мовної особистості з використанням запропонованої системи методів навчання української мови переконує, що одна з лінгводидактичних вимог до розроблення адекватної часу лінгвометодики – застосування структурно-логічної схеми проектування системи мовно-мовленнєво-комунікативної підготовки учнів за особистісно орієнтованою технологією** (5, с. 28). У цьому реченні показник номінативності W_n становить 22, оскільки на одне дієслово припадає 22 іменники, з яких абстрактних – 21 іменник, а віддієслівного походження – 10.

Підтверджують тенденцію до активного використання в науковому лінгводидактичному дискурсі віддієслівних іменників на -ння й такі приклади з авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата (доктора) педагогічних наук:

Спрямованість на спостереження та коригування результатів використання алгоритму функціонування (8, с. 21). *Обґрунтування основ проектування цієї системи та визначення особливостей її з урахуванням специфічних цільових напрямів навчання* (5, с. 16). *Упровадження дозованого поєднання цих підходів до опрацювання навчального матеріалу з метою формування комунікативної компетентності школярів* (9, с. 16). *Функціональна лінія мовленнєвого навчання виявилась у формуванні структури та лексико-граматичного забезпечення зв'язного висловлювання* (2, с. 20).

У поданих прикладах відсоток ужитих віддієслівних іменників на -ння становить від 50 % до 67 % від загальної кількості іменників (із 30 іменників – 17 є девербативами). Проти такого явища в мові виступала О. Курило: «Рясні форми на -ння, -ття в літературній мові надто обважують вислів, вносять одноманітність і мало волі дають у словотворі дієслівним речівникам іншого творення, а цим стираються потрібні для багатства літературної мови семасіологічні відтінки» [5, с. 72].

Водночас нагромадження віддієслівних іменників, ужитих у науковому мовленні механічно й необдуманно, призводить до канцелярських штампів, як-от: *реалізація навчання, визначення поняття, розв'язання завдання, вивчення питання* тощо. Також негативною тенденцією в лінгводидактичному дискурсі є нанизування родових відмінків кількох девербативів. Наприклад: *вплив на усвідомлення правильності висловлювання поетапного формування оцінно-контрольних дій* (2, с. 12); *комунікативне спрямування формування культури спілкування* (1, с. 16); *осмислення системи конструювання дидактичних стратегій навчання української мови* (8, с. 7); *методика стратегічного проектування навчання української мови* (8, с. 33). В авторефератах дисертацій натрапляємо на приклади, коли поспіль ужито навіть чотири-п'ять родових відмінків віддієслівних іменників на -ння: *Дані констатувального зрізу довели необхідність розроблення сучасного теоретико-методичного забезпечення уроку й удосконалення технологій навчання* (5, с. 27); *Мотиваційна основа навчання студентів у вищій школі виражає систему відношення до навчання яку засобу досягнення професійного становлення* (8, с. 35). Таке явище в науковій мові П. Селігей називає багатоярусним «деревом залежностей», яке не дає чіткого уявлення, про що йдеться, що від чого залежить [11, с. 164].

До того ж замість того, щоб бути засобом творчого наукового мислення, девербативи ускладнюють контекст, породжуючи лексичну контактну помилку: *Збільшення ефективності формування належного рівня компетентностей мовної особистості школяра* (5, с. 24); *Застосування дослідницьких методів у процесі виконання учнівських лінгвістичних студій* (5, с. 29). Закономірно постає запитання: чи можна збільшувати

ефективність і виконувати лінгвістичні студії? У першому реченні іменник збільшення доречно замінити словом *підвищення*, а в другому – девербатив *виконання* взагалі є зайвим.

Безмежну опредметненість у лінгводидактичному дискурсі, яка виявляється в перенасиченні віддієслівними іменниками на *-ня*, можна й потрібно уникати, одієслівнюючи виклад думок, таким способом повертаючи науковому текстові синтаксичну невимушеність і природність. Порівняймо: *У дисертації здійснено моделювання поняття «дискурсна особистість» з використанням мотиваційного, когнітивного та функційного параметрів* (10, с. 31) – *У дисертації змодельовано поняття «дискурсна особистість», використовуючи мотиваційний, когнітивний та функційний параметри*.

Погоджуємося з твердженням П. Селігея, що «віддієслівні іменники доречні, якщо вони термінізувалися або потрапили до складу термінів» [11, с. 177]. Зокрема, в авторефератах дисертацій зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова) як терміни використовують девербативи *виховання, викладання, мовлення, навчання, знання, уміння, запитання* та ін. До того ж поширеним явищем у науковому лінгводидактичному дискурсі є вживання віддієслівних іменників у складі термінних словосполучень, наприклад: *наукове дослідження, навчальне дослідження, емпіричне дослідження, експериментальна база дослідження, засоби навчання, методика навчання, вивчення орфографії, методика опанування, методика формування, збагачення словникового запасу, теоретико-методологічне обґрунтування, спостереження за мовним явищем, моделювання комунікативних ситуацій, конструювання мовної одиниці, порівняння мовних одиниць, розвиток мовлення, відтворення тексту, опосередковане цитування, узагальнення матеріалу, реформування шкільної освіти, технологічне проектування уроку* і под.

Якщо ж віддієслівні іменники не є термінами, радимо замінити їх дієсловами. Порівняймо:

Допомога дитині в оволодінні вміннями, необхідними для художньо-мовленнєвої діяльності; складання різноманітних типів мовленнєвого висловлювання; сприймання літературних творів в єдності змісту і художньої форми; збагачення когнітивного і мовленнєвого досвіду. Опосередковане навчання дітей мовленнєвотворчої діяльності передбачає використання спеціальних творчих завдань, вправ, створення мовленнєвих ситуацій (2, с. 19).

Допомога дитині оволодівати вміннями, необхідними для художньо-мовленнєвої діяльності; складати різноманітні типи мовленнєвого висловлювання; сприймати літературні твори в єдності змісту і художньої форми; збагачувати когнітивний і мовленнєвий досвід. Опосередковане навчання дітей мовленнєвотворчої діяльності передбачає використовувати спеціальні творчі завдання, вправи, створювати мовленнєві ситуації.

Або:

Для навчання дій та операцій доповнення і відновлення пропущених одиниць у навчальній практиці запропоновано системне використання клоуз-текстів у тактиках: оброблення смислової інформації попередніх та подальших частин тексту, акцентування уваги на пропущеному сегменті; аналізу граматичної схеми висловлювання, що містить пропуск; віднайдення в індивідуальному тезаурусі за допомогою субстратегій пам'яті вербальних елементів, смислова сполучуваність яких є найбільш вірогідною у певному тексті; граматичного впорядкування цих елементів і введення їх до граматичної схеми відрізка тексту (8, с. 26).

Для навчання дій та операцій доповнювати й відновлювати пропущені одиниці в навчальній практиці запропоновано системне використання клоуз-текстів у тактиках: оброблювати смислову інформацію попередніх та подальших частин тексту, акцентувати увагу на пропущеному сегменті; аналізувати граматичну схему висловлювання, що містить пропуск; знаходити в індивідуальному тезаурусі за допомогою субстратегій пам'яті вербальних елементів, смислова сполучуваність яких є найбільш вірогідною в певному тексті; граматично впорядковувати ці елементи і вводити їх до граматичної схеми відрізка тексту.

За словами О. Курило, «сучасну літературну мову треба очистити від деяких невластивих, чужих українській мові конструкцій з дієслівними речівниками: ті конструкції не засобляють літературну мову, а занечищують її: народня мова знає відповідного значіння інші конструкції» [5, с. 68].

У наукових текстах, у яких автори активно послуговуються віддієслівними іменниками, звучуються виражальні можливості, оскільки «дія вивільнюється не лише від контексту, а й від дієслівних категорій часу, способу, стану, особи й (почасти) категорії виду, а також від граматичної категорії модальності» [11, с. 167].

До того ж інфінітив має заступати девербатив, яким керує абстрактний іменник, зокрема *вміння, навички, спосіб, навчання, стратегія, тенденція* тощо:

практичні навички використання комунікативних технологій (10, с. 31) → *практичні навички використовувати комунікативні технології; навички зосередження уваги на окремих елементах мовлення* (8, с. 24) → *навички зосереджувати увагу на окремих елементах мовлення; навички диференціювання помилок, навички фіксування помилок у тексті* (8, с. 27) → *навички диференціювати помилки, навички фіксувати помилки в тексті;*

визначення методу як способу досягнення мети чи розв'язання конкретного завдання (5, с. 11) → *визначення методу як способу досягнути мету чи розв'язати конкретне завдання; спосіб здійснення мовленнєвої дії* (2, с. 13) → *спосіб здійснювати мовленнєву дію; спосіб самовираження, самопізнання* (2, с. 14) → *спосіб самовиражатися, пізнавати себе;*

тенденція використання різних видів художньої діяльності (2, с. 16) → *тенденція використовувати різні види художньої діяльності;*

О. Залевська відносить усі стратегії користування мовою до двох груп: стратегії планування, а також стратегії коригування (8, с. 16) → *О. Залевська відносить усі стратегії користуватися мовою до двох груп: стратегії планувати, а також стратегії коригувати;*

навчання спілкування передбачає навчання мовних засобів (5, с. 16) → *навчання спілкуватися передбачає навчання мовних засобів;*

готовність учителя до здійснення педагогічної діяльності (5, с. 24) → *готовність учителя здійснювати педагогічну діяльність.*

Водночас відзначимо як позитивну тенденцію, коли в науковому лінгводидактичному дискурсі замість девербативів після віддієслівних іменників модального плану використовують інфінітиви в прикметниковій синтаксичній позиції. Наприклад: *...уроки сприяють розвитку важливих умінь і навичок, як-от: уміння спілкуватися, працювати з текстом, спостерігати, виокремлювати суттєві ознаки предметів і явищ, добирати матеріал до вступу, вести бесіду, суперечку та ін.* (11, с. 7).

Інфінітивам, замість віддієслівних іменників, варто віддавати перевагу в таких конструкціях:

1. «Прийменник для (зادля) + родовий відмінок девербатива» → «сполучник *щоб* + інфінітив»:

методи контролю і самоконтролю розглядаємо як методи навчання, що використовуються для одержання об'єктивної інформації про рівень володіння мовою (5, с. 22) → *методи контролю і самоконтролю розглядаємо як методи навчання, що використовують, щоб одержати об'єктивну інформацію про рівень володіння мовою;*

для з'ясування стану сформованості спеціальних компетентностей з української мови проведено констатувальні зрізи (5, с. 23) → *щоб з'ясувати стан сформованості спеціальних компетентностей з української мови, проведено констатувальні зрізи;*

порівняльно-зіставний аналіз і узагальнення досвіду вчителів-словесників задля визначення стану риторичної підготовки в школі (11, с. 3) → *порівняльний аналіз і узагальнення досвіду вчителів-словесників, щоб визначити стан риторичної підготовки в школі;*

теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані для **вдосконалення** програм, підручників, посібників з української мови для профільної школи (11, с. 4) → теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані, **щоб удосконалити** програми, підручники, посібники з української мови для профільної школи.

2. «Похідний прийменник з метою + родовий відмінок деевербатива» → «сполучник **щоб** + інфінітив» або «похідний прийменник з метою + інфінітив»:

використання рецептивних стратегій з **метою розширення** індивідуального тезауруса студента (8, с. 16) → використання рецептивних стратегій, **щоб розширити** індивідуальний тезаурус студента;

з **метою оцінювання** якості навчально-предметних здобутків учнів під час констатувального етапу експерименту використано внутрішні критерії за трьома напрямками вимірювання (5, с. 24) → **щоб оцінити** якість навчально-предметних здобутків учнів під час констатувального етапу експерименту, використали внутрішні критерії за трьома напрямками вимірювання;

з **метою виявлення** відмінностей у рівнях сформованості компетентностей учнів контрольних і експериментальних класів було використано метод перевірки статистичних гіпотез (5, с. 25) → **щоб виявити** відмінності в рівнях сформованості компетентностей учнів контрольних і експериментальних класів, ми використали метод перевірки статистичних гіпотез;

у стратегії слухання з **метою з'ясування** структури тексту спроектовано зміст діяльності (8, с. 16) → у стратегії слухання з **метою з'ясувати** структуру тексту спроектовано зміст діяльності;

ситуація міжсуб'єктного спілкування з **метою розв'язання** навчальних проблем (8, с. 26) → ситуація міжсуб'єктного спілкування з **метою розв'язати** навчальні проблеми.

У поданих прикладах спостерігаємо цікаву особливість інфінітива: він порівняно з віддієслівним морфологізованим іменником менше віддалений від синтаксису власне-дієслова, зокрема зберігає позицію залежного іменника у формі знахідного відмінка [2]. Порівняймо: *формува*ти (що?) *вміння* (Зн. в.), *форму*ючи (що?) *вміння* (Зн. в.), але *формування* (чого?) *вмінь* (Р. в.).

На заміні віддієслівних іменників інфінітивами наголошувала О. Курило: «Інфінітивом можна заміняти дієслівні речівники на *-ння* у надто часто вживаній у сучасній літературній мові і мало в народній мові вживаній позиції генітива, що залежний від речівника. Замість: – тіла, що мають *властивість притягання*, треба: – тіла, що мають *властивість притягати*; замість: – *спосіб збирання* матеріалів, *спосіб швидкого піднесення* продукції сала й м'яса, краще: – *спосіб збирати* матеріали, *спосіб швидко піднести* продукцію сала й м'яса» [5, с. 64].

Віддієслівні іменники витискають із наукового вжитку не лише неозначену форму дієслова, а й інші дієслівні форми, наприклад, дієприслівники:

на основі **визначення навчання** української мови у вищому навчальному закладі як керованого оволодіння зроблено висновок (8, с. 15) → **визначивши навчання** української мови у вищому навчальному закладі як кероване оволодіння, ми зробили висновок;

учень автоматизує набуті знання шляхом **осмислення й оброблення** сприйнятої навчальної інформації (8, с. 17) → учень автоматизує набуті знання, **осмислюючи й обробляючи** сприйняту навчальну інформацію;

на початковому етапі мовного розвитку людина засвоює мовлення передусім шляхом **наслідування** мовлення інших людей (2, с. 10) → на початковому етапі мовного розвитку людина засвоює мовлення, передусім **наслідуючи** мовлення інших людей;

шляхом **розроблення** багаторівневої системи методів навчання можна внести ясність у розуміння проблеми теорії методів україномовної освіти (5, с. 13) → **розробивши** багаторівневу систему методів навчання, можна розв'язати проблему теорії методів українськомовної освіти;

під час **проектування** й **розроблення** складників процесу формування мовної особистості враховано функціональну роль основних і допоміжних методів навчання (5, с. 28) → **проектуючи** й **розробляючи** складники процесу формування мовної особистості, ми врахували функціональну роль основних і допоміжних методів навчання.

Зокрема, на заміні девербативів на *-ння* дієприслівниками наполягала О. Курило, наголошуючи, що прийменникові звороти з дієслівними речівниками на *-ння*, що їх часто вживає сучасна літературна мова, можна замінювати дієприслівниками минулого і теперішнього часу, оскільки в деяких випадках прийменникові звороти з дієслівними речівниками на *-ння* народній мові не властиві [5].

Щоб уникнути надлишку віддієслівних іменників на *-ння*, повернути науковому текстові синтаксичну природність, варто замінювати дієприслівниковими формами й похідні прийменники, утворені за моделлю «прийменник з + орудний відмінок девербатива», якщо для цього є стилістичні й комунікативні підстави. Наприклад:

з **урахуванням** концепт-ідей сучасної мовної освіти (6, с. 16) → **ураховуючи** концепт-ідеї сучасної мовної освіти; з **урахуванням** ключових предметних компетентностей (6, с. 27) → **ураховуючи** ключові предметні компетентності; з **урахуванням** пріоритетних напрямів мовної освіти XXI ст. ... (6, с. 33) → **ураховуючи** пріоритетні напрями мовної освіти XXI ст. ...; з **урахуванням** потреб сучасного суспільства... (6, с. 34) → **ураховуючи** потреби сучасного суспільства...; з **урахуванням** комунікативної ситуації та умов спілкування (9, с. 17) → **ураховуючи** комунікативну ситуацію та умови спілкування;

без урахування дидактичних засобів (5, с. 23) → **не враховуючи** дидактичні засоби;

з **дотриманням** внутрішньопроектних і міжпроектних зв'язків (9, с. 18) → **дотримуючи** внутрішньопроектні й міжпроектні зв'язки;

з **використанням** традиційних і експериментальних методик (8, с. 29) → **використовуючи** традиційні й експериментальні методики; **із використанням** термінів, сталих словосполучень, тропіки, образності, експресивності (8, с. 26) → **використовуючи** терміни, сталі словосполучення, тропіку, образність, експресивність; **із використанням** різних синтаксичних конструкцій (7, с. 11) → **використовуючи** різні синтаксичні конструкції;

із залученням проєктивної діяльності у стратегіях (8, с. 29) → **залучаючи** проєктивну діяльність у стратегіях; **із залученням** учителів української мови різних кваліфікаційних категорій (7, с. 11) → **залучаючи** вчителів української мови різних кваліфікаційних категорій.

Також одним із способів синонімічної заміни похідного прийменника, до складу якого входить девербатив, може бути інший похідний прийменник з іменником-не девербативом, наприклад: з **використанням** таких методів навчання (9, с. 24) → **за допомогою** таких методів навчання.

Крім цього, на віддієслівний іменник на *-ння* часто можна натрапити у структурі інших прийменникових конструкцій, штучно скалькованих з російської мови. Зокрема, похідні прийменники в **порівнянні з**, **по відношенню до** є буквальною перекладом російських в *сравнении с*, *по отношению к*, нормативними українськими відповідниками яких є **порівняно з**, **відповідно до**:

Рівень дискурсної компетентності студентів експериментальних груп виявився пересічно вищим **порівняно з** відповідним рівнем студентів контрольних груп (10, с. 34). Опрацьовувати більший обсяг інформації **порівняно з** традиційним навчанням (4, с. 11).

Відповідно до виокремлених модулів програмового матеріалу 10-11 класів визначено зміст позакласної роботи (3, с. 14). Організувати самостійну роботу **відповідно до** вимог Болонського процесу (4, с. 11).

Нагромадження іменників на *-ння* в науковому дискурсі лінгводидактичного спрямування інколи призводить до зайвості. Приміром, у реченні **Педагогічне проектування** створює можливість ефективного **визначення** майбутнього процесу **проведення** уроку (6, с. 19) фрагмент 'визначення майбутнього процесу', з одного боку, не

вносить у контекст жодного додаткового смислу, робить виклад надто громіздким і мало зрозумілим, з іншого – веде до розпливчастості й багатослів'я. Думку, висловлену в поданому реченні, можна оформити стисліше, уникаючи зайвого використання віддієслівного іменника: *Педагогічне проектування створює можливості для ефективного проведення уроку.*

В окремих випадках ужиті в авторефератах дисертацій віддієслівні іменники на -ння семантично дублюють один одного, не додаючи нового чи потрібного змісту. Зокрема, у реченнях *Створення і розроблення технології проведення уроку* (6, с. 20); *Усвідомлення й розуміння національних і загальнолюдських цінностей* (9, с. 32) зайвослів'я можна безболісно усунути, вилучивши з контексту один із девербативів, наприклад: *Розроблення технології проведення уроку* або *Створення технології проведення уроку*; *Усвідомлення національних і загальнолюдських цінностей* або *Розуміння національних і загальнолюдських цінностей*.

Нерідко девербативи на -ння обтяжують науковий вислів, штучно розтягуючи текст. Наприклад: *Описано організацію та хід [проведення] експериментально-дослідного навчання* (9, с. 25). У контексті [визначення] співвідношення мети, змісту і методів навчання мови розглянуто основні типи вмінь (5, с. 16). [Здійснення та] оцінювання результатів реалізації творчих методичних задумів (6, с. 20). Експериментально підтверджено [ієнування] залежності (= залежність) між рівнем літературознавчої підготовки та розвитком мовленнєвотворчої діяльності (2, с. 19). Лінгводидактична модель розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей старшого дошкільного віку передбачала поетапне формування достатніх знань і вмінь, а також [енріяння] розвитку (= розвиток) творчих здібностей загальної особистісної активності (2, с. 20). У наведених прикладах закреслені в квадратних дужках іменники на -ння є «лексичними надлишками», поява яких у науковому мовленні впливає не так з потреби точно передати ідею, як з прагнення наповнити виклад «ученими» словами – загальнонауковими й методологічними термінами [11].

Одним із проявів зайвослів'я в лінгводидактичному дискурсі є мимовільний ужиток слова *процес* при віддієслівних іменниках (переважно в ролі означення), що позначають опрідметнену процесуальну ознаку. Приміром: *процес закріплення знань, умінь і навичок, процес складання розповіді, процес мовленнєвого планування, процеси сприйняття і продукування текстів, процес визначення функцій тексту, процес навчання* і под.

Нав'язливе вживання іменника *процес*, що дублює сему залежного девербатива на -ння, беззаперечно, є стильовою вадою, у результаті якої в науковому мовленні штучно зростає кількість затертих мовних штампів. Їх можна легко позбутися, не використовуючи слово *процес* механічно й не вдумуючись. Порівняймо:

Процес словотворення є важливим засобом, умовою повноцінного психічного, мовленнєвого розвитку (2, с. 14).

Процес експериментального навчання був спрямований на формування умінь і навичок користування мовою (8, с. 31).

Встановлено взаємозалежність між основними етапами процесу породження власного висловлювання учнями (9, с. 12).

Процес формування комунікативної компетентності учнів 5-9 класів ґрунтується на наукових положеннях сучасних лінгвістів про текст і його ознаки, дискурс і його характеристики, комунікативний акт, форми мовлення, функційні стилі мовлення та стилі спілкування (9, с. 33).

Словотворення є важливим засобом, умовою повноцінного психічного, мовленнєвого розвитку.

Експериментальне навчання спрямоване на формування умінь і навичок користуватися мовою.

Установлено взаємозалежність між основними етапами породження учнями власного висловлювання.

Формування в учнів 5-9 класів комунікативної компетентності ґрунтується на наукових положеннях сучасних лінгвістів про текст і ознаки його, дискурс і характеристики його, комунікативний акт, форми мовлення, функційні стилі мовлення та стилі спілкування.

Як бачимо, фрагменти наукових текстів, розміщених праворуч, не втратили свого змістового наповнення, контекст є цілком зрозумілим. Отже, його не потрібно переобтяжувати загальнонауковим терміном *процес* там, де залежна від нього лексема очевидно позначає самий процес.

До того ж автори наукових текстів лінгводидактичного спрямування надуживають розщепленими присудками, зокрема складеними іменними з девербативами на *-ння*. Такі синтаксичні звороти іменникового типу порушують, по-перше, частиномовну співмірність; по-друге, стильову збалансованість – контекст набуває кострубатого вигляду. Складений присудок із дієсловом з узагальненою семантикою і віддієслівним іменником цілком доречно замінювати простим дієслівним присудком. Наприклад:

забезпечити впровадження ефективних форм, методів, прийомів і засобів навчання (9, с. 19) → упровадити ефективні форми, методи, прийоми й засоби навчання;

комунікативна компетентність забезпечує становлення вербального складника професійної компетентності особистості (11, с. 2) → комунікативна компетентність становить вербальний складник професійної компетентності особистості;

уміння будувати речення та компоувати текст не забезпечує формування навичок практичної мовної діяльності (5, с. 19) → уміння будувати речення та компоувати текст не формує навички практичної мовної діяльності;

дидактичні тексти сприяють збагаченню ментального досвіду учня (5, с. 23) → дидактичні тексти збагачують ментальний досвід учня;

така методика сприяє підвищенню мотивації навчання, збагаченню мовного світогляду школярів (5, с. 28) → така методика підвищує мотивацію навчання, збагачує мовний світогляд школярів;

функціональна лінія виступала в зосередженні уваги на образній виразності (2, с. 21) → функціональна лінія зосереджувала увагу на образній виразності;

такий процес обіймає формування мовної компетенції учнів (8, с. 17) → такий процес формує мовну компетенцію учнів;

сформованість умінь сприймати та створювати текст, а також здійснювати текстові перетворення (8, с. 28) → сформованість умінь сприймати та створювати текст, а також перетворювати його;

лінгводидактична стратегія реалізує проектування процесу навчання студентів (8, с. 34) → лінгводидактична стратегія проектує процес навчання студентів;

наукова інформація зумовлює збагачення лінгводидактики новими термінами (10, с. 29) → наукова інформація збагачує лінгводидактику новими термінами;

особистісна орієнтація навчання мови передбачає забезпечення належних умов для мовленнєвого розвитку учня, урахування його індивідуальних особливостей (9, с. 16) → особистісна орієнтація навчання мови забезпечує належні умови для мовленнєвого розвитку учня, ураховує його індивідуальні особливості.

У складі розщепленого присудка в наукових роботах натрапляємо й на означення, що конкретизує дію. Проте таку дію можна оформити й нерозщепленим присудком із залежною від нього обставиною способу дії. Наприклад:

відповідно до мети і завдань дисертації здійснено теоретичне осмислення системи методів навчання української мови в основній школі (5, с. 26) → відповідно до мети і завдань дисертації теоретично осмислено систему методів навчання української мови в основній школі;

у дослідженні здійснено теоретичне узагальнення здобутків сучасної лінгводидактики (8, с. 33) → у дослідженні теоретично узагальнено здобутки сучасної лінгводидактики;

визначені критерії забезпечили статистичне підтвердження гіпотези (8, с. 37) → визначені критерії статистично підтвердили гіпотезу.

Чужорідними в науковому лінгводидактичному дискурсі є безафіксні девербативи, а також із суфіксом *-к(а)* у значенні назви самого предметного процесу (*nomina actionis*).

Приміром: для **передачі** своїх вражень від сприймання музики діти використовували способи «образ-слово» та поширеної вербалізації образів (2, с. 18); на першому етапі вивчався стан **розробки** наукової проблеми в теоретичному та прикладному аспектах (2, с. 4); перспективним є наукова **розробка** теоретико-методичних аспектів проектування мовної освіти (9, с. 36); **розробка** моделі формування змісту діяльності викладача та студентів відповідно до видів діяльності (8, с. 3); особистий внесок здобувача полягає в самостійній **розробці** методики навчання української мови на неспеціальних факультетах ВНЗ (8, с. 8); практичне значення дослідження полягає в **розробці** методики навчання риторики у профільній школі (11, с. 4); дослідники дитячої творчості визначили критерії **оцінки** творчого продукту в різних видах художньої діяльності (2, с. 1); визначити критерії та показники **оцінки** рівнів мовленнєвотворчої діяльності (2, с. 4); діяльнісна властивість людини забезпечує їй самопізнання, **самооцінку**, самореалізацію (2, с. 8); достовірність результатів дослідження забезпечена конкретністю математичної **обробки** (2, с. 6); суть творчої уяви пов'язана з **переробкою** у внутрішньому плані реальних властивостей об'єктів та явищ дійсності (2, с. 9); розкриваючи психофізіологічні механізми породження мовленнєвого висловлювання, учені називають механізми **вибору** (2, с. 13); під час **добору** навчально-тренувальних вправ (9, с. 25).

З проаналізованого матеріалу видно, що донедавна віддієслівні іменники із суфіксом -к(а) (обробка, оцінка, розробка, стажировка і под.) і безафіксні іменники (передача, вибір, випроба і под.) у значенні опредметненої дії були продуктивними термінними одиницями. Це вчені-лінгвісти пояснювали «спорідненістю української й російської мов, а також розвитком науки, техніки, освіти та культури», що сприяло, зокрема, «акліматизації» суфікса -к(а) в сучасній українській мові [7, с. 215]. Проти поширення безафіксних девербативів та іменників із суфіксальною морфемою -к(а) для називання дій і мисленневих процесів застерігають М. Вакуленко, К. Городенська, Л. Колібаба, О. Курило, В. Олексенко, В. Пілецький, І. Фаріон тощо.

З огляду на це в наведених вище прикладах назви опредметнених процесів (nomina actionis) помилково оформлено девербативами з нульовим суфіксом і суфіксом -к(а), замість словотвірних моделей на -ння, що виразно передають значення процесності. Наприклад: **передавання** вражень; стан **розроблення** наукової проблеми; **розроблення** теоретико-методичних аспектів; **розроблення** моделі; **розроблення** методики навчання; критерії **оцінювання** творчого продукту; **оцінювання** рівнів; забезпечує **самооцінювання**; математичне **оброблення**; механізми **вибирання**; **добирання** вправ. Якщо ж увагу не акцентують на особливостях процесу, то можна вживати форму з нульовим закінченням або із закінченням -а. Цей варіант, як слушно зазначає М. Вакуленко, «єдино можливий у випадку, коли йдеться про ряд процесових понять: **розробки** наших фахівців тривають; **розробки** треба розширити» [1, с. 358].

Отже, невмотивоване надуживання віддієслівними іменниками на -ння порушує частиномовну співмірність, недоречно підвищує поняттєву насиченість наукового тексту, притлумлює виражальні можливості, синтаксичну невимушеність і природність його, ускладнює контекст, породжує канцелярські штампи, призводить до зайвостів'я тощо.

Уживаючи девербативи в науковому лінгводидактичному дискурсі, варто керуватися почуттям стильової міри: там, де можна вжити дієслівну форму (інфінітив, дієприслівник) або іменник-не девербатив, слід уникати віддієслівних іменників на -ння.

Насамкінець процитуємо П. Селігея, з позицією якого складно не погодитися: «Пізнавальну цінність тексту створює не підвищена іменниковість, а нові факти, нешаблонні ідеї, світлі думки й підходи» [10, с. 50].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко М. О. Проблеми вживання віддієслівних іменників в українській науковій мові [Текст] / М. О. Вакуленко // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К. : ВГЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 4. – С. 353–359.

2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови [Текст] : Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Гінзбург М. Українські віддієслівні іменники на *-ння*, *-ття* на тлі сусідніх слов'янських мов [Текст] / Михайло Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології». – 2013. – № 765. – С. 3–13.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ “БАО”», 2011. – 992 с.
5. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови [Текст] / Олена Курило. – вид. 2-ге. – К. : Вид-во Соломії Паличко «Основи», 2008. – 304 с.
6. Лавріщева К. Віддієслівні терміни в терміносистемі програмної інженерії [Текст] / К. Лавріщева, Н. Міщенко // Українська наукова термінологія : зб. мат-лів наук.-практ. конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу» ; НАН України. – К. : Наук. думка, 2009. – № 2. – С. 298–306.
7. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника [Текст] : монографія / Володимир Павлович Олексенко. 2-ге вид., доп. і поліпш. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
8. Омельчук С. Девербативи в сучасній лінгводидактичній терміносистемі: лексико-семантичний, граматичний і стилістичний аспекти [Текст] / Сергій Омельчук // Українська мова. – 2015. – № 3. – С. 45–58.
9. Пілецький В. Функціонування віддієслівних термінів з суфіксом *-ка* в українській фізичній термінології [Текст] / В. Пілецький // Проблеми української науково-технічної термінології. – Львів, 1994. – С. 82–83.
10. Селігей П. Іменниковість versus дієслівність: у пошуках золотої середини [Текст] / Пилип Селігей // Мовознавство – 2014. – № 4. – С. 36–55.
11. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю [Текст] : монографія / Пилип Селігей. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 627 с.
12. Сучасна українська мова. Морфологія [Текст] : підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко ; за ред. А. К. Мойсієнка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 524 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вербещук С. В. Формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Світлана Василівна Вербещук. – Херсон, 2016. – 20 с.
2. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Наталія Василівна Гавриш. – К., 2002. – 32 с.
3. Діденко Н. М. Методика позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Наталія Миколаївна Діденко. – К., 2016. – 22 с.
4. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Ольга Олександрівна Захарчук-Дуке. – К., 2015. – 20 с.
5. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Оксана Анатоліївна Кучерук. – К., 2012. – 36 с.
6. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Ірина Анатоліївна Кучеренко. – Херсон, 2015. – 44 с.
7. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності учнів 8-9 класів у процесі вивчення синтаксису [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Тетяна Іванівна Кушнір. – К., 2016. – 20 с.

8. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Олеся Вадимівна Любашенко. – К., 2008. – 44 с.
9. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Лідія Іванівна Мамчур. – Херсон, 2012. – 44 с.
10. Нікітіна А. В. Наукові засади опанування технологій педагогічного дискурсу майбутніми вчителями-словесниками [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Алла Василівна Нікітіна. – Херсон, 2013. – 43 с.
11. Тарасевич Я. Ю. Методика навчання риторики в старших класах профільної школи [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Яна Юріївна Тарасевич. – К., 2013. – 19 с.

Sergij Omelchuk

NORMATIVE USE OF VERBALIZED NOUNS ON -NNYA (-ННЯ)
IN THE SCIENTIFIC LINGUODIDACTIC DISCOURSE

The article, based on the material abstracts of dissertations for scientific degrees of candidate and doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.02 - theory and methods of teaching (Ukrainian) proposes the investigation of non-normative usage of verbalized nouns on -nnya (-ння) within the linguodidactic discourse. This article suggests that non-motivated over usage of deverbatives violates the proportionality of parts of speech, thus it raises the conceptual richness of the scientific text inappropriately, suppress the expressive means, syntactic ease and its naturalness, makes the context more complicated, generating clichés, leads to violation of speech, etc. The article gives an attempt to reveal the main ways of verbalized nouns on -nnya (-ння) change into verbals (infinitive or participle), or even nouns, but not deverbatives.

Keywords: literary norm, scientific speech, subjectivisation, deverbative, synonymous variability.

Сергей Омельчук

НОРМАТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В НАУЧНОМ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОМ
ДИСКУРСЕ ОТГЛАГОЛЬНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ НА -НИЕ

В статье на материале авторефератов диссертаций на соискание научных степеней кандидата и доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика обучения (украинский язык) определена тенденция ненормативного использования в лингводидактическом дискурсе отглагольных имен существительных на -ние. Доказано, что немотивированное преобладание девербативов нарушает пропорциональную соизмеримость частей речи, неоправданно повышает понятийную насыщенность научного текста, уменьшает выразительные возможности, синтаксическую непосредственность и естественность его, усложняет контекст, порождает канцелярские штампы, приводит к лишним словам и др. Предложены основные способы замены отглагольных имен существительных на -ние глагольными формами (инфинитивами и деепричастиями), а также существительными-не девербативами.

Ключевые слова: литературная норма, научная речь, предметность существительного, девербатив, синонимичная вариантность.